

Index lidského rozvoje (human development index – HDI)

Index lidského rozvoje představuje jeden z pokusů, jak vyjádřit kvalitu lidského života. Tento index je zveřejňován od roku 1990 ve statistické publikaci „Zpráva o lidském rozvoji, která je každoročně vydávána pod záštitou UNPD (United Nations Development Programme).

HDI je počítán na základě tří kategorií faktorů: lidského zdraví, úrovně vzdělanosti a hmotné životní úrovně. Lidské zdraví je vyjádřeno jako průměrná očekávaná délka života při narození. Úroveň vzdělanosti se stanovuje jako podíl gramotného obyvatelstva a kombinovaný podíl populace navštěvující školy prvního, druhého a třetího stupně. Hmotná životní úroveň je vyjádřena jako HDP ovšem přepočítaný na paritu kupní síly.

Pro konstrukci HDI byly u jeho jednotlivých složek stanoveny následující fixní hodnoty minima a maxima:

-**průměrná očekávaná délka života** při narození: 25 až 85 let

-**gramotnost** obyvatelstva staršího 15 let: 0% až 100 %

-**vzdělání** - kombinovaný podíl populace z příslušné věkové skupiny navštěvující školy prvního, druhého a třetího stupně: 0% až 100 %

-**HDP** na hlavu v paritě kupní síly: 100 až 40 000 USD

pro složky HDI dále platí následující matematický vztah:

$HDI = \frac{\text{aktuální hodnota} - \text{minimální hodnota}}{\text{maximální hodnota} - \text{minimální hodnota}}$.

Výjimku představuje HDP u kterého se předpokládá, že od určité výše příjmu už není jeho velikost důležitá a proto se vychází z logaritmických hodnot.

Celkový HDI se získá jako průměr jeho tří základních složek (v případě úrovně vzdělanosti je gramotnosti přiřazena dvoutřetinová a kombinované školní docházce třetinová váha)

platí tedy matematický vztah:

$HDI = \text{průměrná očekávaná délka života} + \frac{2}{3} \text{ gramotnost} + \frac{1}{3} \text{ kombinovaná školní docházka} + \text{HDP}$

Index lidského rozvoje nabývá hodnot mezi 0-1, přičemž hodnota blízká 1 je přiřazena nejvyspělejšímu státu. Na základě hodnoty HDI je možné státy světa rozdělit do tří skupin:

-**státy s vysokou úrovní lidského rozvoje (HDI je větší 0.8)**

-**státy se střední úrovní lidského rozvoje (HDI = 0.5 – 0.799)**

-**státy s nízkou úrovní lidského rozvoje (HDI je menší 0.5)**

Ze 177 zemí, pro které byl HDI v roce 2007 vypočítán, patřilo 70 zemí do kategorie s vysokou, 85 do kategorie se střední a 22 do kategorie s nízkou úrovní lidského rozvoje. Na prvních třech místech byly Island (0.968), Norsko (0.968) a Austrálie (0.962). Poslední místa žebříčku zabírají státy subsaharské Afriky (poslední Sierra Leone 0.336). ČR se nacházela na 32. místě (0.891).

Obecným dlouhodobým trendem je růst všech ukazatelů u většiny zemí světa a stále vyšší zastoupení států s vysokou úrovní lidského rozvoje.

zdroj: <http://hrd.undp.org>, <http://cozp.cuni.cz>

Hrubé domácí štěstí

Premiantů v soutěži o nejšťastnější zemi je podle podobných průzkumů víc a často jde o hodně překvapivé vítěze. Nejčerstvější studie odhaluje, že největší pocit štěstí ze života mají kromě Dánů lidé v Kolumbii, Brazílii a na Fidži. A co je opravdu překvapivé – nálepku šťastný národ si vysloužila i Ghana a Nigérie.

Do zatím nejvýraznějšího pokusu o důkladnější srovnání se pustila OSN, když vydala dokument nazvaný vzletně *Zpráva o světovém štěstí*. Vůbec nejzajímavější novinkou je nástroj, který by měl do budoucna společenské štěstí pomoci mnohem lépe postihnout. Byly identifikovány vlivy, které jsou pro život na kterémkoliv místě světa univerzální. Nově vynalezený index Gross National Happiness (GNH), neboli hrubé domácí štěstí, má celkem 33 položek. Vedle tradičních jako je průměrný příjem domácnosti, či úroveň vzdělávacího systému tu lze narazit na pestrou škálu o dost neekonomičtějších kategorií.

Zatím první a jedinou zemí, která se o podobné měření hrubého domácího štěstí už několik let pokouší, je himálajské království Bhútán.

33 indikátorů GNH:

- životní standardy**- jmění
 - bydlení
 - příjem jednotlivce
- vzdělání**- gramotnost
 - úroveň vzdělání
 - znalosti
 - hodnoty
- zdraví**- mentální zdraví
 - péče o vlastní zdraví
 - prevence
 - invalidita
- ekologie**- ekologické problémy

- odpovědnost k životnímu prostředí
- ničení divočiny ve venkovských oblastech
- problémy urbanizace

dobré vládnutí- výkon vlády

- základní práva
- služby
- zapojení do politiky

využití času- práce

- spánek

kultura- přirozený jazyk

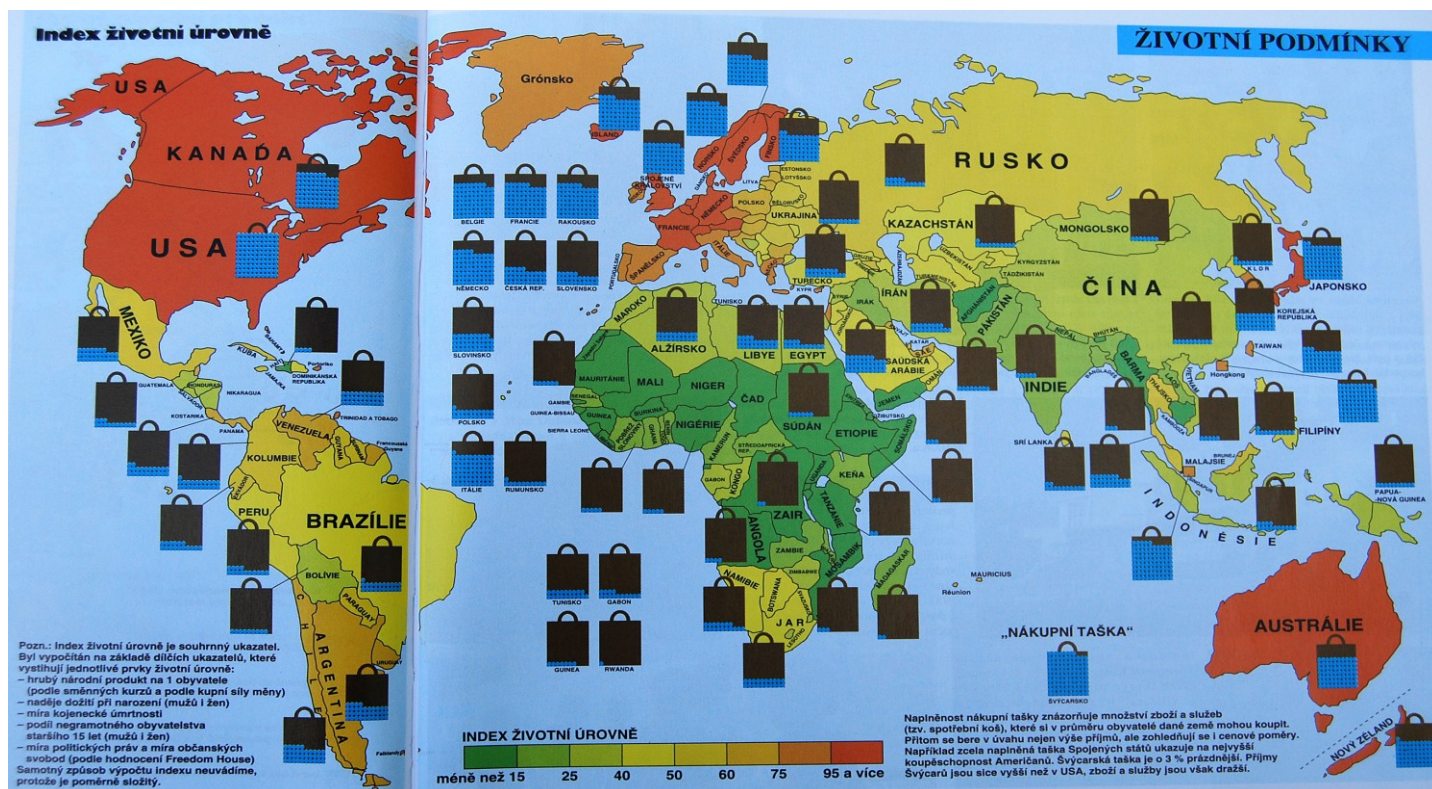
- zapojení se do kulturního života
- řemeslné dovednosti
- řízení

vitalita komunity- příspěvky komunitě (čas a peníze)

- vztahy v komunitě
- rodina
- bezpečí

psychologický blahobyt- spokojenost se životem

- pozitivní emoce
- negativní emoce
- duchovnost

Sociální nerovnosti

Sociologie obecně konstatuje, že neexistují společnosti, kde by si byli všichni lidé rovni. Podstatné však je, že nerovnosti budí odpor teprve ve chvíli, nejsou-li z hlediska členů společnosti přijatelně vysvětleny a ospravedlněny. Důležitější než jejich objektivní podoba a velikost je tedy jejich subjektivní interpretace sociálními aktéry. Každá společnost pak musí vyprodukovat určitý typ široce přijatelného a srozumitelného vyprávění legitimizující nerovnosti. Společenské krize a konflikty z důvodů nadměrných sociálních nerovností přicházejí až v momentě, kdy se hroubí stávající a dosud osvědčená schémata ospravedlňující nerovnosti, jež přestávají být přesvědčivá.

Společnosti v nichž panuje větší nerovnost si vedou hůře prakticky ve všech ukazatelích kvality života (např. vyšší počet vražd, kratší průměrná délka života...). Rozevírající se propast v příjmech ohrožuje sociální i ekonomickou stabilitu.

Celosvětově se nůžky mezi chudými a bohatými ve skutečnosti zavírají, neboť v chudších zemích je růst rychlejší. Ani v rámci jednotlivých zemí se nedá hovořit o jednotném trendu. V Latinské Americe, kde se tradičně nacházejí společnosti s největší nerovností na světě, se situace v řadě zemí mírně zlepšuje s tím, jak vlády zvyšují příjmy těch nejchudších pomocí rychlého růstu a reorganizace veřejných výdajů, jejímž účelem je zlepšit záchrannou sociální síť (nikoliv však větším zdaněním bohatých).

Propast mezi chudými a bohatými se naopak zvětšila v některých rozvíjejících se ekonomikách (Indie, Čína), ale i v bohatých zemích (USA). V poslední době je posun v větší nerovnosti způsoben v drtivé většině nárůstem příjmů těch nejbohatších.

Každá společnost, která toto varování ignoruje, riskuje vznik paralelních společností, jež se necítí být vázány převládajícími pravidly a vytvoří si svá vlastní. **Politici, kteří ignorují sociální spravedlnost, jednoho dne ztratí morální kapitál potřebný k tomu, aby vyžadovali dodržování společných pravidel.**

Giniho koeficient

je jedním z nejčastěji používaných měřítek pro rozdíly v příjmech. Čím vyšší hodnota, tím větší rozdíly v příjmech napříč společnostmi. Ve společnosti s Giniho indexem 1 by veškerý příjem patřil jedné osobě a ostatní by neměli nic, naopak lidé ve společnosti s Giniho indexem 0 by si byli z hlediska příjmů rovni. Od poloviny 70.let se Giniho koeficienty v členských zemích OECD posunuly mírně výše. V USA tento ukazatel stoupl během tří dekád z 32 na 38, v Kanadě z 30 na 32. Tento trend se nevyhnul ani baštám sociálního státu, ve Švédsku se Giniho koeficient zvýšil z 21 na 24, ve Finsku z 23 na 26. To jsou však stále nízké hodnoty ve srovnání s rychle rostoucími ekonomikami sdruženými pod označením BRIC: 56 v Brazílii, 45 v Rusku, 37 v Indii a 47 v komunistické (!) Číně. V **ČR je to 25**, jako dědictví z dob socialismu. Po 40 letech socialismu dosahoval Giniho koeficient hodnoty 20. Během 4 let po revoluci vyskočil na 25 a od té doby se prakticky nezměnil. Česká společnost zůstává jednou z nejvíce rovnostářských v Evropě i na celém světě. Zajímavé je, že rozdíly v hrubých mzdách jsou v ČR podobné jako v jiných zemích. Giniho koeficient pro příjmy před zdaněním a bez zahrnutí sociálních dávek dosahuje hodnoty 44, průměr OECD je 46. Po sekundární redistribuci, kterou obstarávají daně je to ale jinak. Rovnostářským státem nás dělá redistribuce příjmů a stabilita Giniho koeficientu ukazuje, že je jedno zda máme pravicovou či levicovou vládu.

Co dělat s nerovností

Chudí v rozvojovém světě sami vědí, co potřebují nejvíc. Proč jim místo komplikovaných projektů pomoci raději nevyplatit peníze? Lesothské dětské granty jsou verzi tzv. podmíněných dávek (conditional cash transfers - CCTs). Podobné dávky v Nikaragui během pár let vymazaly pětinu extrémní chudoby. V Kambodži o polovinu zvýšily počet dívek, které chodí do školy. A v Kolumbii díky nim o třetinu vzrostl počet malých dětí jež se dostanou na pravidelné lékařské kontroly.

Chcete-li pomoci chudému, nedávejte mu rybu, ale naučte ho ryby chytat. Touto intuitivní radou se donedávna řídily vlády chudých zemí i západní rozvojové organizace v její rozšířené verzi: postavte rybářskou školu, zaveďte mikropůjčky na rybářskou výbavu, postavte silnici do města na trh, apod.

Mexiko bylo v polovině 90.let po finančním kolapsu. Třetina obyvatel neměla dost peněz ani na jídlo. Ministerstvo financí přišlo s jednoduchou a přesto radikální myšlenkou – dát chudým lidem hotovost. Pod podmínkou, že jejich děti budou mít každý měsíc alespoň 80% školní docházku. Oponenti byli skeptičtí ke složitosti organizování, z toho zda muži peníze nepropijí. Obavy se nepotvrdily, logistika fungovala, vesničané plnili podmínku a utrácely peníze s rozmyslem. V roce 1997 se tak zrodil program Oportunidades, který dnes pokrývá třetinu mexické populace. Ukázalo se, že lidé si díky dávkám mohli dovolit více a kvalitněji jíst, více dětí začalo chodit do školy a podstatně ubylo dětské práce. Svou verzi dávek má dnes bezmála každá země v Latinské Americe, program se šíří i v Africe a Asii (Turecko, Indie).

Podmíněné dávky jsou výjimečné v několika směrech:

- především pomáhají těm skutečně nejchudším
- peníze končí kde mají – u jiných způsobů pomoci uvázne velká část peněz u prostředníků (stavební firmy, konzultanti...)
- dávky dávají chudým lidem možnost utrácet za to, co skutečně potřebují – jídlo, školní uniformu, hnojivo
- peníze obvykle dostávají do rukou ženy, které je s větší pravděpodobností než muži použijí ve prospěch dětí
- bohatší lidé, vzhledem k existenci pevných pravidel – dodržení školní docházky – získávají pocit, že potřební nedostávají peníze jen tak, ale musí si je zasloužit odpovědným chováním.

Důležité je, že podmíněné dávky bývají velmi nízké, takže nejsou demotivující. Pomohou od nejhoršího hladu, ale nezbaví člověka touhy najít si slušnou práci. Dávky si mohou rozvojové země většinou dovolit – většina extrémně chudých lidí dnes žije v zemích jako Čína, Indie, Brazílie či Mexiko, kde příčinou není slabá ekonomika, ale především velká nerovnost. Mnohé chudé země navíc disponují bohatými nerostnými zdroji.

Brazilská cesta snižování chudoby – program Bolsa Família

Brazílie je pátý nejlidnatější stát a podle HDP sedmá největší ekonomika planety. Zároveň ale tradičně byla zemí s jedním z nejnerovnoměrnějších rozdělení bohatství na světě a potýkala se s vysokým počtem obyvatel žijících v chudobě. Vlády prezidenta Luly da Silvy a po něm nastupující prezidentky Dilmy Rouseff se v poslední dekádě rozhodly proti chudobě výrazně zakročit. Hlavním nástrojem jejich boje se stal program podmíněných transferů peněz (conditional cash transfers – CCTs) Bolsa Família. Podstatou CCTs je transfer finančních prostředků nejchudší části obyvatel, ovšem za současného splnění určitých podmínek. První typickou podmínkou bývá určité procento školní docházky u dětí (nejčastěji více jak 80%). Druhá podmínka pak směřuje do oblasti zdravotnictví a souvisí s pravidelnými kontrolami dětí lékařem. Logika programu je tedy taková, že jednak dostane peníze k potřebným a jednak díky školní docházce investuje do rozvoje lidského kapitálu následující generace s předpokladem, že další generace bude vzdělanější a mladým lidem se za pomoci získaných znalostí a dovedností podaří lépe uchytit na trhu práce a následně prolomit „bludný kruh“ chudoby.

V 70. a 80. letech 20. století patřila Brazílie celosvětově mezi země s nejvyšší příjmovou nerovností, když její Giniho index, kterým se nerovnoměrnosti měří, dosáhl hodnoty až 0,63. Ještě v roce 1998 měl Giniho index velmi vysokou hodnotu 0,591. Na počátku minulých dekád žila podle brazilských statistik více než čtvrtina obyvatelstva v chudobě a desetina v extrémní chudobě.

Brazilské domácnosti se mohou stát příjemci benefitů z programu po splnění určitých podmínek. Nejzásadnější roli hraje příjem domácnosti, který určuje, zda má domácnost na příspěvek v rámci programu vůbec nárok. Školní docházka dětí musí dosahovat minimálně 85% za určené období. U dětí ve věku do 6 let jsou pak podmínkou pravidelné návštěvy lékaře a absolvování očkování. Samotné fungování ne zajištěno díky jednotnému registru, v rámci kterého jsou sbírána data o participujících rodinách. Na starosti to mají obce, od kvality vložených dat se odvíjí finanční odměna, kterou mohou obce získat z federálního rozpočtu.

Bolsa família byla od počátku plánována jako plošný program zahrnující velkou část populace. V roce 2007 z programu benefitovalo již 11 milionů brazilských rodin a v roce 2011 to bylo již 13,5 mil rodin. Celkově se tak program týká téměř čtvrtiny všech Brazilců. Samotné transfery peněz jsou zajišťovány v měsíčním intervalu prostřednictvím speciálních debetních karet.

Bolsa família je hodnocen z mnoha stran jako velmi úspěšný program, zvláště co se poměru ceny k výkonu týče. Celkové náklady na program odpovídají zhruba půl procentu brazilského HDP. Giniho index během první dekády 21. století výrazně poklesl, když se roku 2011 dostal na hodnotu 0,508. S novou prezidentkou program dál pokračuje.

Z globálního hlediska je brazilský úspěch velmi důležitý. Bolsa família se stala předobrazem pro podobné programy po celém světě. Dnes je lze najít ve více než 30 zemích a v roce 2013 započala s CCTs programem i Indie, kde žijí stamiliony lidí pod hranicí chudoby. Pro budoucnost programů CCTs je ale nutné si též uvědomit, že sami o sobě nemohou sloužit jako všelék a jejich dlouhodobá efektivita závisí i na budování a zkvalitňování veřejných služeb, jako je školství a zdravotnictví.

Politická práva a občanské svobody

Existují různé pokusy kvantifikovat a číselně vyjádřit obtížně měřitelné veličiny, jako je míra demokracie nebo stav lidských práv v jednotlivých zemích. Vše je dále komplikováno tím, že politologové nikdy nedošli k všeobecně přijímané a jednotné definici demokracie. Kromě toho se obsah pojmu demokracie nemění jen v průběhu historie, ale je také zatížen kulturně. Některé kultury mohou například klást větší důraz na povinnost jedince a jeho závazky vůči komunitě, nikoliv na jeho svobody a práva. Je pak těžké soudit jednu kulturu měřítky a normami platnými v kultuře jiné. Různé žebříčky sice vycházejí z mírně odlišných pojetí demokracie, liší se také svojí metodologií, jsou ale ve výsledku velmi podobné. Například index Freedom house je vytvářen tak, že pro každou zemi světa je ustaven panel několika expertů (uznávání akademici, lidé z nevládních org., novináři), kteří nezávisle na sobě každoročně známkuji 25 okruhů týkajících se politických práv a občanských svobod v této zemi (např. svobodné volby, férová soutěž polit. stran, nezávislost soudnictví, svobodná média, práva menšin, kontrola armády, míra korupce). Výsledkem je nejen celkové číselné skóre pro každou zemi, ale také podrobný popis stavu všech sledovaných okruhů. Na časté námitky, vznášené především diktátory kritizovaných zemí týkající se europocentrismu a hodnotového relativismu, přesvědčivě odpověděla řada sociologických studií v arabském světě, které došly k závěru, že tamější veřejnost hodnotí míru svobody jednotlivých zemí podobně jako přední západní politologové nebo uváděné žebříčky.

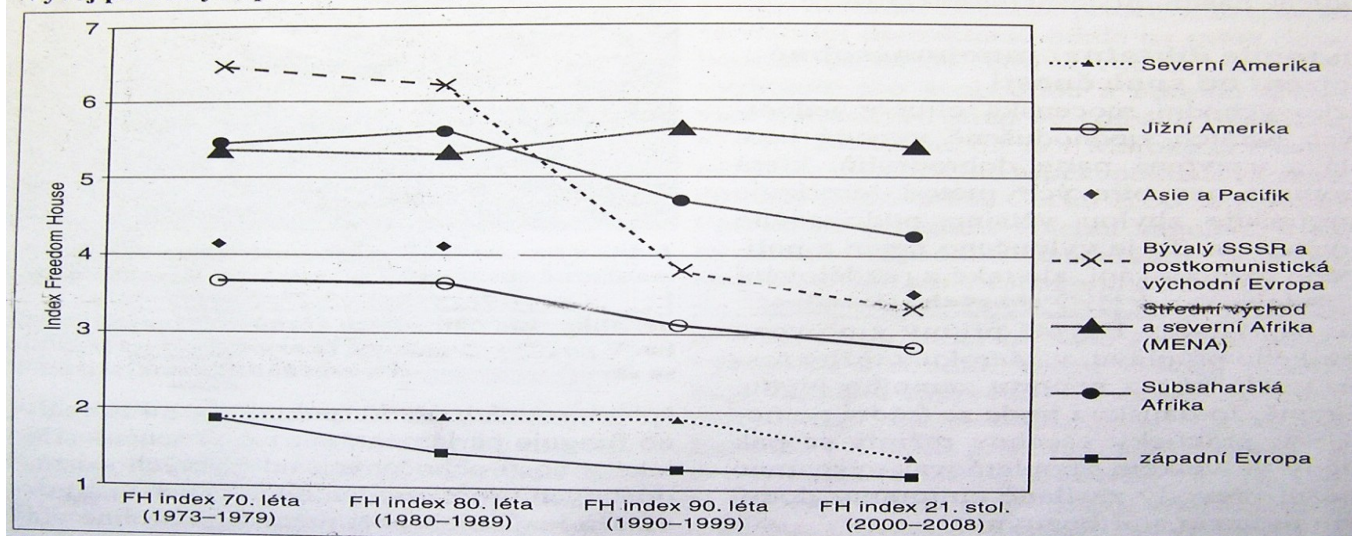
Podrobnosti ke konstrukci viz www.freedomhouse.org

Blízký východ jako zóna koncentrované nesvobody

Jaké jsou nejrepresivnější režimy ve světě? Lukašenkovo Bělorusko, tajnými službami a oligarchy ovládané Rusko, za nedostatek demokracie neustále pranýřovaná Čína, zkrachovalá Kuba, nebo atomová Severní Korea? Jde o Blízký východ, kde dlouhodobě narůstá napětí mezi stále svobodomyšlnějším a prodemokraticky orientovaným obyvatelstvem a mimořádně tuhými diktaturami, které na rozdíl od zbytku světa represe ještě utužují.

S porušováním lidských práv a mírou represí je na tom Kuba mírně lépe než proamerický režim v Bahrajnu (kotví zde americká flotila). S Čínou lze mírou represí srovnávat Katar i bouřící se Egypt, jehož režim dostává z USA již od 80.let každoročně finanční i potravinovou pomoc (za mír s Izraelem a hladký provoz Suezského průplavu). Autoritářsky vedený Jemen ale i Omán a SAE jsou na tom ještě podstatně hůře než Čína (vojenská a ekonomická pomoc od USA). Konečně Američany dlouhodobě podporovaný saúdskoarabský režim, disponující suverénně největšími ropy na světě, představuje po řadu desetiletí nejméně demokratický arabský stát. Spolu se Severní Koreou a Turkmenistánem jde v současné době o nejrepresivnější stát světa, ještě o něco méně svobodný než permanentně kritizovaný Írán.

Vývoj politických práv a občanských svobod v makroregionech světa (1973–2008)

Pozn.: Vlastní výpočty aritmetického průměru (není váženo populační velikostí států). Zdroj dat: Freedom House